

HOMO BELLICUS.

OCHRANA BOJOVNÍKA V ILUMINOVANÝCH RUKOPISECH DOBY VLÁDY VÁCLAVA IV.

Antonín Kadlec

1. Úvod

Doba vlády Václava IV. se jeví z hlediska vývoje zbroje jako samostatný úsek našich dějin charakteristický pozvolným nástupem palných zbraní a dotvářením celoplátové ochrany bojovníka. Dvůr byl inspirován západoevropským světem díky častým kulturním stykům. Uvedme jako příklad návštěvu Karla IV. na dvoře francouzského krále Karla V. v roce 1378, které byl v předvečer své vlády přítomen i mladý Václav IV. Toto období vývoje zbraní, kterému zatím z hlediska systematictějšího studia vojenské tematiky ještě badatelsky nebyla věnována zasloužená pozornost,¹ končí příchodem husitské revoluce, která se nepochybně stala dalším mezníkem ve vývoji vojenství jako takového.²

I přes úzké vazby na dvory mocných evropských panovníků se zdá, že narozdíl od dobové české módy, která v tomto období zažívala svůj vrchol,³ ochranná zbroj poněkud pokulhávala za dynamickým vývojem probíhajícím ve válkou zmítaných oblastech Francie, ale třeba i Itálie. Předkládaný příspěvek se snaží zjistit, zda je tato teze pravdivá a zda se dají zmíněné projevy pozorovat ve vybraném typu pramenů, a to přednostně v knižních iluminacích.⁴

Vzhledem k množství a někdy omezené přístupnosti iluminovaných rukopisů se práce soustředí na ty, které byly kdysi součástí vzácné knihovny

¹ Většina odborných prací se zaměřuje na zbraně a zbroj v širším časovém horizontu, zahrnuje více etap vývoje zbroje a zbraní současně, při popisu procesu vývoje zbraní a zbroje je nekonkrétní a snaží se vybírat pouze ukázkové příklady výstroje bojovníka.

² KLUČINA, Petr – ROMAŇÁK, Andrej: *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby 5.–17. stol.* Praha 1983, s. 184.

³ KYBALOVÁ, Ludmila: *Dějiny odívání. Středověk.* Praha 2001, s. 144.

⁴ Z objektivních důvodů stranou ponechávám malbu deskovou, nástěnnou, vitráže či malbu na sklo, dále pak prameny sfragistické, heraldické, numismatické, díla sochařská, řezbářská, řemeslnická (včetně samotných nálezů), ale i další. Poněkud odlišným typem pramenů jsou pak dobová líčení a s nimi spojené popisy zbraní a zbrojí, ovšem ani těmto pramenům se tato práce nevěnuje.

Václava IV., a na rukopisy, které vznikaly blízko jeho dvora.⁵ Článek zpracovává dostupný materiál i ze zatím needitovaných či jen částečně zpřístupněných pramenů a doplňuje jej o další, z hlediska výzdoby důležité rukopisy vznikající v českém prostředí.⁶

Rukopisná malba přináší největší množství materiálu pro studium tohoto období, nicméně práce s tímto druhem pramene není jednoduchá. Problém totiž působí adekvátní interpretace jednotlivých iluminací. Nejen, že se tvůrci vyobrazení museli uchýlovat k určité schematičnosti, ale vkládali do nich také jistou dávku fantazie, která může zkreslovat skutečnou podobu zbroje či zbraně a ubírat jim na možné funkčnosti. Jedním z problémů, na který lze během studia rukopisné malby narazit, je například možná archaizace výstroje v nejstarších knihách Bible. Dále je třeba mít na paměti symboliku tvarů a barev jednotlivých komponentů zbroje. Proto je velmi často přímo zásadní rozklíčovat úděl jednotlivých postav v zobrazovaných scénách.⁷ Středověcí autoři dále chápali „opisování“ poněkud jinak než my dnes. Překreslení nebo přepsání staršího díla neznamenalo tvůrčí neschopnost, ale hluboké znalosti autora v širších souvislostech. Některé iluminace se tak mohou nápadně podobat pracím jiných autorů.

Jednotlivé příklady typů zbrojí byly nejprve vyhledány v *Bibli Václava IV.* a tyto ilustrace následně doplněny či podepřeny příklady z dalších rukopisů.⁸

⁵ KRÁSA, Josef: *Rukopisy Václava IV.* Praha 1971, s. 1. Zachovalo se osm rukopisů: *Bible Václava IV.*, dnes rozdělená do šesti svazků – výklad žaltáře Mikuláše z Lyry, výtah z Epistol sv. Pavla, *Ptolemaiův Quadripartitus*, vídeňský a mnichovský sborník astronomický, *Zlatá bula císaře Karla*, rytířský epos *Willehalm*.

⁶ Tamtéž. Další rukopisy z blízkého okolí dvora Václava IV.: *Bible Konráda z Vechty*, *Bellifortis*, *sborník biskupa Jana Železného*. Použil jsem též další výzdobou hodnotné rukopisy z českého prostředí: *Bible litoměřicko-třeboňská*, *Bible olomoucká*, *Bible boskovská*, *Misál olomoucký*, *Bible Morganovy knihovny*, *Gelnhausenův kodex*, *Cisterciácký graduál*.

⁷ K problematice například: FRANCASTEL, Pierre: *Figura a místo: Vizuální řád v italském malířství 15. stol.* Praha 1984; PANOFKI, Erwin: *Význam ve výtvarném umění.* Praha 1981, s. 33–51. K realitě, fikci a symbolismu ve středověké kultuře se též vyjadřují SCHMITT, Jean-Claude: *Konverze Hermanna žida.* Praha 2010, s. 23–60; HUIZINGA, Johan: *Podzim středověku.* Praha 2010, s. 237n. K barevné symbolice např.: KYBALOVÁ, L.: *Dějiny*, s. 133n.; LE GOFF, Jacques – SCHMITT, J.-C.: *Encyklopedie středověku.* Praha 2002, s. 785n.

⁸ *Bible Václava IV.* je opravdu velice bohatým pramenem, všech 654 iluminací může sloužit jako katalog dobové módy, a přestože pro mé téma je vhodných „pouze“ 205 iluminací z celkového množství, považuji tento rukopis za nejdůležitější pro své bádání.

2. „Bezprostřední“ pasivní ochrana

Předkládaný text se zaměřuje na tzv. „bezprostřední“ pasivní ochranu.⁹ Ta spočívá v dostatečném rozložení síly úderu v místě, kde by takový zásah jinak znamenal přinejmenším zranění bojovníka. Na rozdíl od aktivní ochrany, při tomto způsobu hájení života není třeba vyvíjet žádnou větší energii k blokování ran (pokud se člověk aktivně brání, musí mezi své tělo a zbraň nastrčit například štít nebo zbraň), nutný není ani složitější technický výcvik. Ale zejména u těžších typů zbroje bojovníkovi rychleji docházely síly. Zbroj může válečníka mírně omezit v pohybu a též zúžit jeho zorné pole, ale především jej velice rychle vyčerpává. Výhoda významně snížené zranitelnosti tyto nedostatky bohatě vynahrazuje.

V rukopisech zkoumaného období se vyskytovalo několik základních forem ochrany. Tzv. prošívanice, zbroj kroužková, plátová a další. Jejich funkce, vzhled a význam tlumícího materiálu je popsán níže.

2.1 Prošívanice

Prošívaná zbroj je známá též jako *aketon*, *gambeson*, *wambison*, *wambais*, *campeson*, *gambassone*, *gambesoun*, *wambes*, *pourpoint*, *wams*, *spalnieř*, *smolník*, nebo též kabátec tvrdý.¹⁰ Pro své tlumící schopnosti je považována za základní typ ochranného odění, které, pokud nebylo nošeno samostatně, plnilo funkci podkladového materiálu pro ostatní typy ochrany.

Vypávané zbroje měly více variant. V iluminovaných rukopisech se objevuje často varianta s dlouhými rukávy s horizontálním, v oblasti trupu pak s vertikálním prošíváním,¹¹ nebo stejný typ spalnieře prošívaného horizontálně i v oblasti trupu. Některé z těchto zbrojí mají rukávy jen krátké,¹² jiné nemají žádné a prošívání vytváří vzor kosočtverců. Další spalnieře bez rukávů jsou od pasu dolů prošívány ve čtvercích, kdežto od pasu nahoru patrně svisle. Některé prošívané zbroje jsou velice slušivě střiženy, podobají se tak spíše civilnímu (v oblasti hrudi módně vypávanému) kabátku. Jiné

⁹ Vyjma ochrany hlavy a krku.

¹⁰ Pro účel této práce je však nadbytečné zabývat se terminologií nebo konstrukcí tohoto typu odění. To jsou otázky, na které iluminace nedokáže odpovědět. Zmiňovanou problematikou se okrajově zabývá např.: KLUČINA, P.: *Zbraně a zbroj – Evropa 6.–17. století*. Praha – Litomyšl 2004, s. 182; KYBALOVÁ, L.: *Dějiny*, s. 83; WAGNER, Eduard – MUDRA, Miroslav: *Středověk – Doba předhusitská a husitská – Oděvy, zbroj, zbraně*. Praha 2006, s. 140.

¹¹ Österreichische Nationalbibliothek Wien, Codex 2759–2764 (dále *Bible Václava IV.*), svazek I, fol. 40v. Scéna: Číšník a pekař jsou faraónem uvězněni v Josefově cele. Viz obr. č. 1.

¹² *Bible Václava IV.*, svazek I, fol. 178r. Scéna: Boj s Bašánci. Viz obr. č. 2.

postavy mají spalnieř s dlouhými rukávy, prošíványi horizontálně, hrudní partii svisle a od pasu dolů opět horizontálně. Jeden z jezdců, rovněž v *Bibli Václava IV.*, má stejný způsob prošívání, ale rukávy jeho vatovaného kabátce jsou krátké. Další jezdec, který si k prošívání připíná prsní plát, má zbroj prošívanou (alespoň od pasu dolů) „stromčekovitě“.¹³ Na stejném výjevu je vyobrazen i jezdec, jenž má od pasu dolů svou vycpávanou zbroj pravděpodobně podloženou kovovými lamelami a hlavičky nýtů vytvářejí na povrchu odění poněkud nedbalý vzor. Některé prošívání již známých vzorů jsou střiženy tak, aby chránily rozkrok bojovníků.

Bible Václava IV. je bohatá na tento typ zbroje. Zmíněny jsou veškeré typy stříhů a způsobů prošívání, jež v ní byly nalezeny. Dále se tyto příklady opakují (někdy v jiném barevném provedení). V ostatních rukopisech je prošívání poněkud méně a jsou totožné s uvedenými příklady.¹⁴

2.2 Kroužkové brnění

Kroužkové pletivo je jednou ze starších součástí výstroje. Vzhledem ke kvalitě ochrany, kterou poskytovalo, však přetrvalo celá staletí ve výzbroji bojovníků a nechybělo ani na bojištích přelomu 14. a 15. století.

Výroba tohoto typu ochrany byla nesmírně náročná a kromě několika málo usnadnění nebylo možné si výrobu nijak výrazně ulehčit. V závislosti na tom byla vždy finančně náročnější a vlastnictví takového brnění mohlo leccos vypovídat i o jeho majiteli. Mezi chudší vrstvou vojska se tak vyskytovala poněkud řidčeji nežli výše popisovaná prošívání.¹⁵

Knižní malba dokáže badateli především sdělit, jakým způsobem se taková ochrana nosila, jaký měla „střih“ a jak ustupovala modernějšímu vybavení rytíře.

Podle literatury se kroužková zbroj v tuto dobu nachází na pomezí mezi podkladem pod kvalitnější zbroj a pouze doplňkovou ochranou bojovníka.¹⁶ Přesto se však dá nalézt několik iluminací, jež zobrazují válečníky v plné

¹³ Tamtéž, svazek I, fol. 226r. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. č. 3.

¹⁴ Např. SOA v Litoměřicích, BIF 3,1, BIF 3,2 – *Bible litoměřicko-třeboňská*, zvaná též Zmrzlíkova (dále BZ), II. svazek litoměřický, fol. 3r. Scéna: Boj Alexandra Velikého s Dareiem. Viz obr. č. 4.

¹⁵ Způsobem zhotovování, efektivitou, vývojem tohoto typu odění a terminologií se okrajově zabýval např.: KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 176, 177, 179, 182, nebo CONTAMINE, Philippe: *Válka ve středověku*. Praha 2004, s. 221–224.

¹⁶ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 322.

kroužkové zbroji, a je tak nemožné zcela vyloučit její užití i v této době.¹⁷ Lze si ale povšimnout, že bojovník už má plechové rukavice. Od počátku 14. století totiž začala původně komplexnější kroužková košile ztrácet „integrativnou“ kapuci a rukavice. Ty se staly samostatnou složkou ochrany bojovníka. Na některých iluminacích *Bible Václava IV.* jsou však vyobrazeny postavy, které jakoby byly malovány o sto let dříve.¹⁸

Co se týče protekce končetin, knižní malba nezřídka zobrazuje jak košile s dlouhým,¹⁹ tak s krátkým rukávem.²⁰ Některé rukávy jsou natolik krátké, že plní pouze funkci ochrany ramen. Postavy bojujících jsou též často zpodobněny v kroužkových nohavicích.

Bojující postavy nosí na těle zřídka kroužkové zbroje holé,²¹ ale častěji jsou překryté varkočem.²² Jindy se na kroužkové zbroje kladly plátové kabátce (popřípadě brigantiny),²³ kovové pláty větších rozměrů²⁴ nebo třeba i prošívaný kabátec, na nějž teprve může být připnut hrudní plát.²⁵ Je patrné, že kroužková ochrana stále tvořila podklad pro dokonalejší plátovou ochranu paží. Totéž platilo i u nohou. Na jedné z iluminací je zajímavá noha jezdce v pozadí. Stehno je chráněno kroužkovým pletivem, kdežto od kolenního kloubu níže už se nachází plátová ochrana.²⁶

Je zřejmé, že kroužková košile v tuto dobu končila nejčastěji v půli stehů nebo jen o něco výše. Pro lepší ochranu rozkroku se někdy protahovala její střední část poněkud níže a okraj pleteniny tak tvořil písmeno V. Poněkud technicky náročnější způsob ochrany slabin byl možný vytvořením jakýchsi „trenek“ z drátěného pletiva. Jejich střih na zohledněných iluminacích není možné odhadnout, ale v literatuře existuje několik pokusů o jejich vykreslení.²⁷

¹⁷ *Bible Václava IV.*, svazek I, fol. 167r. Scéna: Mojžíšovi muži vykonávají pomstu na Midáncích. Viz obr. č. 5.

¹⁸ Tamtéž, svazek I, fol. 176r. Scéna: Izraelité byli poraženi. Viz obr. č. 6. Věřím, že se jedná o záměrnou archaizaci.

¹⁹ Tamtéž, svazek I, fol. 237v. Scéna: Jozue svolal všechny lid. Viz obr. č. 7.

²⁰ Tamtéž, svazek I, fol. 189r. Scéna: Zničení pohanských světů. Viz obr. č. 8.

²¹ Tamtéž, svazek I, fol. 237v. Scéna: Jozue svolal všechny lid. Viz obr. č. 7.

²² Tamtéž, svazek I, fol. 167r. Scéna: Mojžíšovi muži vykonávají pomstu na Midáncích. Viz obr. č. 5.

²³ Tamtéž, svazek III, fol. 105v. Scéna: Židé vraždí své proroky. Viz obr. č. 12.

²⁴ Tamtéž, svazek I, fol. 226r. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. č. 15.

²⁵ Tamtéž, svazek I, fol. 226r. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. č. 3.

²⁶ Tamtéž, svazek I, fol. 178r. Scéna: Boj s Bašánci. Viz obr. č. 9.

²⁷ Např.: PETRÁŇ, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury I* (2). Praha 1985, s. 713.

Zmiňovaný typ ochrany je velmi častý i v dalších rukopisech zkoumané doby. Velice pěkné exempláře kroužkových zbrojí lze nalézt například v *Bibli litoměřicko-třeboňské*.²⁸ V *Gelnhausenově rukopise*²⁹ je kroužková zbroj použita spíše jako podkladový materiál dokonalejší ochrany. Podobně druhou roli hraje drátěné pletivo i v kodexu *Bellifortis* a v dalších rukopisech.³⁰

Dále jsou, spíše pro zajímavost, připojeny odkazy na iluminace znázorňující strhávání kroužkových košil z padlých bojovníků.³¹ Rovněž nechybí odkaz na iluminaci zachycující předávání Saulovy zbroje Davidovi³² a na vyobrazení Davida, kde je zřejmé, že stále nosí kroužkovou zbroj, i když je takřka celá zakryta látkou.³³

2.3 Nepřímé cesty k plátové zbroji

K zesilování ochrany exponovaných míst končetin tvrzenou kůží či kovovými miskami docházelo už před zkoumaným obdobím. Zakrytí celého hrudního koše jednolitým kusem kovu je však velice mladou záležitostí.³⁴ Než však došlo k této technicky dokonalejší a náročnější změně, bojovníci

²⁸ BZ, II. svazek litoměřický, fol.3r. Scéna: Boj Alexandra Velikého s Dareiem. Viz obr. č. 16.

²⁹ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlava, oddělení Úřední knihy a rukopisy 1359–1850 (1894), inv. č. 17 – *Gelnhausenův rukopis* (dále GR), fol. 49v. Zachycen: Jan Lucemburský. Viz obr. č. 10.

³⁰ Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen, Cod. MS philos. 63 (známá pod názvem *Bellifortis*, dále B). Některé z iluminací *Bellifortis* jsou rovněž přístupné on-line [citováno: 19. 4. 2010] <http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Bellifortis>.

³¹ *Bible Václava IV.*, svazek III, fol. 14r, Scéna: Saul naléhá na meč, umírá a je oloupen; *Bible Václava IV.*, III. svazek, fol. 58. Scéna: Obírání padlých Ammonitů a Moabitů; *Bible Václava IV.*, II. svazek, fol. 83v. Scéna: Boj Davida s Hadadezerem.

³² Tamtéž, svazek II, fol. 55r. Scéna: Saul dal Davidovi svou zbroj. Viz obr. č. 11. V literatuře je tato iluminace popisována někdy jako oblékání zbroje. (KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 324.) Z praxe ale vyplývá, že při oblékání kroužkové košile si voják, jenž prostrčí ruce rukávy, hodí celou váhu košile na vnitřní stěnu paží, přičemž pěsti směřují nahoru. Sevre prsty límec a spodní okraj košile, pak jej zvedne nad hlavu. Tu jím prostrčí, pustí pletivo a zvedne ruce ještě více nahoru. Tak se mu usadí kroužková zbroj správně na tělo. Při svlékání zbroje si vyhrne část košile nahoru, předkloní se, chytne pletivo na svých ramenech a sroluje ho přes hlavu. Následně se narovná v zádech a svěsí ruce dolů před sebe a kroužková zbroj se pak přetočí naruby a zůstane viset v takřka narovnaných pažích, které jsou stále svěšeny dolů, skryté v rukávech zbroje, podobně, jak je to zobrazeno na iluminaci. Celá malba je v tomto případě poněkud zmatená a není tak docela zřejmé, jestli se nejedná o poněkud nepřesně zobrazené oblékání zbroje. Scéna je v Harenberské edici (*Wenzelsbibel: König Wenzels Prachthandschrift der deutschen Bibel I–VIII*. Ed. APPUHN, Horst. Dortmund 1990, s. 35) nazvána stručně: Saul mu dává svou zbroj (Saul gibt ihm seine Rüstung).

³³ *Bible Václava IV.*, svazek II, fol. 69. Scéna: A David vyrážel do okolí a hubil zemi.

³⁴ První známé zachycení této ochrany má být na soše sv. Jiří v průčelí katedrály v Basileji. Socha je datovaná k roku 1373. KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 334.

již používali několik systémů pasivní ochrany těla, z nichž se snad uvedená novinka vyvinula.

Jedním z nich bylo užívání tzv. plátových vest.³⁵ Plátová vesta je vyobrazena jako oděv, na jehož povrchu jsou naznačeny nýty. V nemalém počtu případů mají barvu podkladového materiálu³⁶ (tak lze plátový kabátec snadno přehlédnout). Jindy jsou hlavičky nýtů barevně odlišné a zlatá barva (ač nemuselo jít právě o zlato) naznačuje, že i tyto typy zbrojí mohly být reprezentativně zdobené, a rovněž spojovací materiál (nýt) mohl prozrazovat vysoké postavení majitele. Většinou se toto zesílení kroužkové zbroje zobrazuje v podobě vesty bez rukávů, ale na některých iluminacích se objevují varianty s krátkým rukávem, jindy se zdá, že je k oděni přímo fixován i rukáv dlouhý. Nejsou však na něm známky podobného systému ochrany a může jít pravděpodobně o rukávy podobné prošívanici se zesílenými lokty.³⁷ V některých případech se zdá, že je tímto způsobem chráněn především hrudník,³⁸ další iluminace poukazují na využití zmíněné techniky k ochraně těla od pasu dolů. U iluminace Jozue svolal všechny lid je navíc spodní část vesty střižena tak, aby pomáhala lépe chránit slabiny bojovníka.³⁹ V naprosté většině iluminací však kabátec kryje stejným způsobem jak hrudník, tak části těla, které v průběhu 15. století začne chránit tzv. šorc.⁴⁰ V tomto případě může znamenat odlišná hustota nýtů v horních partiích těla větší velikost lamel.⁴¹

Bojovníci po stranách na vyobrazení Davidova vítězství mají plátové vesty, které sahají pouze do pasu.⁴² Jeden má vestu kladenou na kroužkovou zbroj, kdežto druhému snad slouží jako podklad prostá vrstva látky či prošívanice. Oběma však visí od prsou dolů pár řetězů.⁴³ Je zvláštní, že ani v jednom z případů nekončí řetěz u zbraně, ale splývá volně dolů nebo končí

³⁵ Též plátových kabátců, lentnerů nebo i juponů. K terminologii, vývoji a funkci plátovaného kabátce se vyjadřuje např.: KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 328n.

³⁶ *Bible Václava IV.*, svazek II, fol. 40v. Scéna: Izraelští poráží Pelištejce, Samuel označuje kámen pomoci. Viz obr. č. 14.

³⁷ Tamtéž, svazek II, fol. 23v. Scéna: Obléhání města Lajši.

³⁸ Tamtéž, svazek II, fol. 6r. Scéna: Čtyři izraelitští hrdinové.

³⁹ Tamtéž, svazek I, fol. 237v. Scéna: Jozue svolal všechny lid.

⁴⁰ Tamtéž, svazek III, fol. 105v. Scéna: Židé vraždí své proroky. Viz obr. č. 12.

⁴¹ K různým typům plátových vest například: THORDEMAN, Bengt: *Armour from the battle of Wisby*. Highland Village 2001, s. 210n. Události bitvy u Wisby sice neodpovídají mému konkrétnímu časovému zaměření, ale typy zbrojí se konstrukčně velmi podobají zobrazovaným plátovým kabátcům.

⁴² *Bible Václava IV.*, svazek II, fol. 85v. Scéna: Davidovo vojsko vítězí nad Syrskými. Viz Obr. č. 13.

⁴³ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 331; KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A.: *Člověk*, s. 158.

u pasu.⁴⁴ V *Bibli Václava IV.* se tyto řetězy objevují ještě několikrát. Vždy však končí u pasu, aniž by byly spojeny se zbraní. Některými autory jsou tyto řetězy pokládány na konci 14. století za přežitky.⁴⁵ Pokud bychom souhlasili s názorem, že práce na *Bibli Václava IV.* byla započata již kolem roku 1380,⁴⁶ nijak by to tomuto tvrzení neodporovalo. Postava jednoho z bojovníků na tympanonu severního portálu chrámu Panny Marie před Týnem má však těmito k prsům připnutými řetězy jištěnou jak dýku, tak meč.⁴⁷ Další řetězy mohly přidržovat i helm a štít.⁴⁸

Na několika vyobrazeních jsou tyto ochranné prostředky kombinovány s konstrukčně podobným typem zbroje. Tentokrát jsou desky ve tvaru šupin nýtovány nebo přišívány na vnější stranu odění. Na většině iluminací použitých pro tuto práci nejsou zobrazeny jako čistě kovové, ale mají rudou barvu, nelze proto vyloučit, že se jedná například o tvrzenou kůži. Na několika obrázcích sahá tato ochrana od pasu ke kolenům,⁴⁹ ale další z takto řešených odění kryjí i horní partie těla.

V jiných zkoumaných rukopisech se plátovaný kabátec též objevuje, a to ne právě zřídka. Příkladem může být brigantina s krátkým rukávem na postavě Jana Lucemburského v *Gelnhausenově rukopise*,⁵⁰ plátová vesta z *Bible Konráda z Vechty*⁵¹ nebo kabátce na postavách bojovníků z románu *Willehalm*.⁵² Nijak zvláště se však neodlišují od zbrojí zobrazovaných v *Bibli Václava IV.*

Důležité je říci, že plátový kabátec nezůstal slepou vývojovou větví. Postupným zvětšováním lamel se dospělo až k plátovým zbrojím, a naopak

⁴⁴ K funkci volných řetězů se vyjadřuje Petr Klučina, viz tamtéž, s. 158.

⁴⁵ WAGNER, E. – MUDRA, M.: *Středověk*, s. 138.

⁴⁶ HLAVÁČKOVÁ, Hana: *Kdy vznikla Bible Václava IV.?* In: BUKOVINSKÁ, Beket – KONEČNÝ, Lubomír (eds.): *Ars longa. Sborník k nedožitým sedmdesátinám Josefa Krásy*. Praha 2003, s. 65–79.

⁴⁷ Dílo Parlérfovské hutě 1390–1400, datace: SPĚVÁČEK, Jiří: *Václav IV. 1361–1419*. Praha 1986, s. 478.

⁴⁸ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 341.

⁴⁹ *Bible Václava IV.*, II. svazek, fol. 40v. Scéna: Izraelští poráží Pelištejce, Samuel označuje kámen pomoci. Viz obr. č. 14.

⁵⁰ GR, fol. 49v. Zachycen: Jan Lucemburský. Viz obr. č. 10.

⁵¹ Musée Plantin-Moretus a Anvers, M15/1,2 (*Bible Konráda z Vechty*), I. svazek, p. 257 (převzatá z KRÁSA, J.: *Rukopisy*, s. 221). Scéna: Bitva Jozuova.

⁵² Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Cod. 2643 (*román Willehalm*), fol. 386r. Scéna: Malifer se loučí s královnou před bitvou.

brigantiny vznikly v 15. století kladením lamel o poznání menších rozměrů na vnitřní stranu odění.⁵³

2.4 Plátová zbroj – ochrana trupu

Prvním dokladem používání plnoplátové zbroje na našem území má být až iluminace Goliáše v *Krumlovském rukopise*, který pochází z období krátce po smrti Václava IV.⁵⁴ Plátové kyrysy se ovšem objevují i dříve. Období před husitskými válkami u nás pouze směřovalo k počátkům užívání plnoplátové ochrany. Právě toto období velice pěkně dokumentují rukopisy doby vlády Václava IV. Na otázku, proč se neobjevuje již ve vzdálenější minulosti dokonalejší zřetelná kovová ochrana hrudi společně s komplexnější ochranou tohoto typu na končetinách (která užívání kyrysu daleko předchází), odpověděl vcelku uspokojivě Petr Klučina.⁵⁵

V *Bibli Václava IV.* najdeme podobných zbrojí méně, než tomu bylo u předchozích typů bojového odění. Pravděpodobně to koresponduje s omezenějším rozšířením této zbroje ve srovnání s jinými typy ochrany. V celé *Bibli Václava IV.* neexistuje jediný příklad plátové zbroje, která by jednoznačně kryla i záda. Velký, jednodílný přední plech je připevněn buď na kroužkové košili,⁵⁶ nebo na prošívanici, kterou ozbrojenci kladli přes pleteninu.⁵⁷ Konkrétní způsob uchycení z těchto iluminací není zřejmý.

Těž v *Bibli litoměřicko-třeboňské* se vyskytuje několik postav bojovníků oděných v přední plech. Některé osoby už však vlastní i plátovou ochranu zad.⁵⁸ Tyto zbroje jsou opět vyhrazeny především partiím od pasu nahoru, jinak plní ochrannou funkci kroužková košile. Ta je v tomto případě autorem vyobrazena tak, že může připomínat pásové kroužkové brnění nebo řetězové odění.⁵⁹ Mezery mezi vyobrazením kroužků mohou též vytvořit iluzi pásů sloužících k upevnění kyrysu. Pravděpodobně se však jedná o běžnou pleteninu.

⁵³ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 334, 335.

⁵⁴ WAGNER, E. – MUDRA, M.: *Středověk*, s. 142, 143.

⁵⁵ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 333, 335. Autor operuje s domněnkou, že platnění ještě nebyli s to zvládnout zpracovat povrch kovu natolik esteticky, aby mohl řádně reprezentovat svého nositele. Teorie však neodpovídá ani zdaleka na tolik otázek, kolik jich zároveň otvírá.

⁵⁶ *Bible Václava IV.*, svazek I, fol. 226r. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. č. 15.

⁵⁷ Tamtéž, svazek I, fol. 226r. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. č. 3.

⁵⁸ BZ, II. svazek litoměřický, fol. 3r. Scéna: Boj Alexandra Velikého s Dareiem. Viz obr. č. 16.

⁵⁹ KLUČINA P.: *Zbraně*, s. 176.

Dalším rukopisem bohatým na postavy v plátové zbroji je již zmiňovaný *Bellifortis* Konráda Kyesera. Jeho dílo sice začalo vznikat v českém prostředí, ale tento zkušený žoldněř v roce 1400 odešel (v souvislosti s nepodařenou kandidaturou českého krále na římského císaře) ze dvora Václava IV. a své dílo dokončil až ve službách nově zvoleného německého krále Ruprechta III., původně falckého markraběte. V těsné blízkosti Porýní už půl století s přestávkami probíhala stoletá válka a výbava zobrazovaných vojáků se tak podobá spíše výzbroji z některých francouzských rukopisů.⁶⁰

Předním plechem je zde vybaveno větší množství bojovníků. Zde se však setkáváme s detailem, který se v mnou zkoumaných rukopisech téměř nevyskytuje.⁶¹ Tím je hrana v ose předního plechu, jež mohla svým způsobem zesilovat hrudní plát, a zbraně se tak po kyrysu lépe svezly. Jak dále uvidíme, podobná hrana byla i na jiných částech výstroje. Přední plech na těchto iluminacích opět sedí na kroužkové košili, nebo na textilním podkladu (varkoč/vycpávaná zbroj).⁶²

V *Bellifortis* se objevuje i plnoplátová zbroj, jejíž skládaný kyrys je opatřen šorci.⁶³ Rukopis sice začal vznikat v prostředí českého krále, ale rozhodně nelze označit některé postavy zbrojnošů za ryze českého původu. Části plátové zbroje se objevují i v dalších rukopisech z tohoto období, ale viditelná plátová ochrana trupu nikoliv.

2.5 Plátová ochrana končetin

Protekční plátové doplňky končetin se skládaly z několika různých součástí. Každá měla své jméno a terminologii alespoň stručně rozebírá například Petr Klučina.⁶⁴ Tato ochrana končetin je již celkem běžnou záležitostí, jak u pěchoty, tak u jezdeckta. Iluminace však příliš nerozlišují mezi skutečnou pěchotou a jezdci sesedlými z koní. Tato práce se však zaměřuje souhrnně na ochranné prostředky bojovníka a nerozděluje je v rámci společenských vrstev.

⁶⁰ WAGNER, E. – MUDRA, M.: *Středověk*, s. 151. Literatura upozorňuje na konkrétní nápadné podobnosti mezi *Bellifortis* a některými rukopisy z francouzského prostředí.

⁶¹ Výjimkou může být přední plech v *Bibli olomoucké*. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M III 1/I, M III 1/II (*Bible olomoucká*), I. svazek, fol. 102r. Scéna: Juda s bratrem Simeonem poté, co zvítězili nad Kananejskými, utínají svým nepřátelům ruce a nohy. Viz obr. č. 17.

⁶² Např.: B, fol. 87v. Zachycena: Postava Venuše.

⁶³ B, fol. 1v.

⁶⁴ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 343n.

Mnoho iluminací zachycuje bojovníky, jejichž samotná ruka není nijak chráněna, což platí i pro muže jinak velice dobře vyzbrojené.⁶⁵ Na stejném vyobrazení má však velice podobně vybavený bojový druh zmiňovaného ozbrojence ruku chráněnou plátovou rukavicí. Konstrukční detaily často nejsou vzhledem k velikosti iluminací zřejmé a ani iluminátoři se jimi příliš nezabývali. Lze si však utvořit představu o přibližném tvaru rukavic a jejich rozšíření.

Nejzobrazovanější jsou v rukopisech tzv. prstové klepsydry. Jedná se o rukavice skládající se z dvou na dlaňové straně vykrojených kornoutů spojených v zápěstí, vytvářející tak dojem přesýpacích hodin.⁶⁶ Na mnoha vyobrazeních je zřetelný zlom mezi těmito kornouty a z toho lze vyvozovat, že jejich základní tvar byl zhotoven ze dvou kovových plátů. Někdy je však zřejmé, že oba kornouty jsou zhotoveny z jednoho kusu kovu. Pro bližší studium a rozbor problematiky by však bylo zapotřebí nahlédnout i do archeologického materiálu. Iluminace i zdravý rozum však připouštějí obě možnosti.

I rukopisná malba v některých případech zachycuje anatomické tvarování rukavic, především v oblasti hřbetu ruky a kloubů,⁶⁷ jiné iluminace (a těch je poněkud méně) odhalují tvar rukavice na dlaňové straně.⁶⁸

Málokdy si bojovníci chrání prsty většími pláty. V těch případech rukavice získává podobu kovových palčáků. Nejednou jsou tyto iluminace poněkud sporné, ale v případě výzdoby *Bellifortis* o možnosti výskytu tohoto typu ochrany není pochyb.⁶⁹ I z toho důvodu není vyloučeno, že se tato ochrana mohla vyskytovat i na našem území.

Prstové plátové rukavice jsou zobrazovány i v *Bibli litoměřicko-třeboňské*. Od jiných výše zobrazených se příliš neodlišují, snad jen s výjimkou klepsyder s opravdu výrazně vyhnutým kornoutem kryjícím zápěstí obrněnce.⁷⁰ Další příklady můžeme uvést z *Bible olomoucké*, románu *Willehalm* a jiných rukopisů, ale rukavice na nich vyobrazené se nijak zvlášť neodlišují od již zmíněných exemplářů.

V *Gelnhausenově rukopise* nosí moravský markrabě Jošt detailně zobrazené rukavice. Na hřbetě ruky mají zřetelnou hranu a autor iluminace zachytil

⁶⁵ *Bible Václava IV.*, svazek III, fol. 105v. Scéna: Židé vraždí své proroky. Viz obr. č. 12.

⁶⁶ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 348. Odtud název klepsydry či „presýpačky“. *Bible Václava IV.*, fol. 226. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. 15; BZ, II. svazek litoměřický, fol. 3r. Scéna: Boj Alexandra Velikého s Dareiem. Viz obr. 16.

⁶⁷ B, fol. 22v, Scéna: Obránci hradu.

⁶⁸ Např. *Bible Václava IV.*, fol. 226r. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. č. 3

⁶⁹ Např.: B, fol. 87v. Zachycena: Postava Venuše.

⁷⁰ BZ, II. svazek litoměřický, fol. 3r. Scéna: Boj Alexandra Velikého s Dareiem. Viz obr. č. 16.

i anatomické zohýbání plátů v oblasti palce. Dobře patrné je i zdobení korunoutu kryjícího zápěstí.⁷¹

Kromě klepsyder, které jsou nejzobrazovanějším druhem rukavic v tomto období, mají někteří ozbrojenci ruce chráněny rukavicemi, které těsněji obepínají zápěstí. Blížší podobu těchto protekčních pomůcek však nelze z pochopitelných důvodů určit.

Vnitřní a vnější stranu předloktí zpravidla svírají dva protilehlé anatomicky tvarované pláty zvané kůrky. Iluminátoři často, byť jen schematicky, zobrazují jeden nebo dva panty spojující tyto dvě plechové části.⁷² Ovšem neméně často není způsob spojení zřetelný vůbec.⁷³ Plát na vnitřní straně paže je někdy výrazně menší než plát vnější a v těchto případech můžeme odhalit kroužkové pletivo skrývající se pod pevnou vrstvou kovu.⁷⁴ Podobným způsobem, jako jsou řešeny kůrky, je chráněna i paže od lokte k rameni tak zvanými rukávci.

Končetiny byly právě v oblasti kloubů, jako je loket, rameno a koleno, vůbec poprvé opatřovány zesilovacími prostředky.⁷⁵ Tyto části těla bylo velmi vhodné chránit. Při pádu nebo jiném nenadálém kontaktu se zemí fungovaly zesilovací kožené či kovové misky podobně jako chrániče dnešních sportovců. Zranění kloubu, ať už způsobené pádem, nebo zásahem nepřátelské zbraně, bylo kdysi jen velmi těžko léčitelné, a i když střet se zemí či nepřítelem dotyčný přežil, mohl zůstat nadosmrtní mrzákem.⁷⁶

Na rozdíl od dob minulých je na přelomu 14. a 15. století anatomicky tvarovaná ochrana lokte spojena v naprosté většině příkladů s ostatními plátovými doplňky (kůrkami a rukávci). Samostatně se sice vyskytuje též, ale jen zřídka. Propojení těchto ochranných doplňků je buď přímé, nebo přes dvě pomocné lamely. Jeden plát spojuje tzv. myšku s rukávcem a druhý s vnějším plátem kůrek.

Mušle, anatomicky tvarovaná dle loketního kloubu, mohla mít různý tvar. V tomto období ještě náloketnice nebyla schopna chránit vnější i vnitřní stranu lokte, a tak bylo ohbí paže stále chráněno kroužkovým pletivem. Nutnost lepší ochrany tohoto prostoru vyžadovala protažení vnější strany myšky tak, aby vzniklý list plechu alespoň z části kryl tuto oblast končetin, která

⁷¹ GR, fol. 63r. Zachycen: Markrabí Jošt.

⁷² Bible Václava IV., svazek I, fol. 226r. Scéna: Bůh vydal další nepřátele Izraelitům. Viz obr. č. 15.

⁷³ Tamtéž, svazek I, fol. 178r. Scéna: Boj s Bašánci. Viz obr. č. 2.

⁷⁴ Tamtéž, svazek I, fol. 178r. Scéna: Boj s Bašánci. Viz obr. č. 9.

⁷⁵ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 345, 349.

⁷⁶ KLUČINA, Petr – ROMAŇÁK, Andrej – MARSINA, Richard: *Vojenské dějiny Československa. I. díl (do roku 1526)*. Praha 1985, s. 122.

vzhledem k nutnosti jejího ohýbání nemohla být chráněna kovovým plátem. I tento list mohl mít rozličnou podobu. Zřejmě existovalo velké množství variant ochrany lokte, studie poukáže na ty, které se objevují v rukopisech zkoumaného období častěji.

Ochrana loketních kloubů má ještě často podobu misek s nápadně prohnutým středem, který kryje samotný loket. Některé myšky jsou už ale velice dobře anatomicky propracované. Na vnější straně často mívají krycí list, jehož další funkce může být však i estetická. V dalších případech myšky tento list zcela postrádají.

Tvar krycích listů se podobá většinou elipse, jindy jsou vzhledově podobné skutečným listům, například lípy. Některé tvary listů jsou velice složité, je vidět, že fantazií autoři iluminací nešetřili, bylo tomu tak i u řemeslníků? Variant mušlí a krycích listů existovalo velké množství, z iluminací se dá vyčíst jen zlomek a realita musela být jistě bohatší.⁷⁷

Jednou z nejvíce ohrožených částí těla byla ramena. Snaha o zásah horních partií těla patřila pravděpodobně mezi nejvýhodnější taktiky boje muže proti muži. Dobrý úder do hlavy, i když chráněné přilbou, mohl protivníka přinejmenším dezorientovat. V lepším případě (pro útočníka) mohl napadenému zlomit vaz. Poškození ramenního kloubu či klíční kosti zase znemožnilo nepříteli účinně se bránit. Kromě toho úder shora mohl být vždy veden větší silou než jiný druh útoku. Pěchota v případě srážky s jezdeckem čelila též útokům převážně vedeným do horních částí těla. I rána cílená na hlavu pak mohla skončit v oblasti ramene, jelikož o svedení zbraně tímto směrem tvar přilby dokonce v některých případech přímo usiloval.

Ramena tedy nutně vyžadovala dobrou ochranu. Dvojitá vrstva kroužků byla sice dobrým ochranným prostředkem (košile a kapuce), ale proti novým zbraním obstávala stále hůře. V mnou zkoumaném období je již běžné krytí ramen kovovými pláty v podobě misek. Ty buď přímo překrývají část rukávce, nebo spojnicí tvoří několik kovových, vzájemně překrývaných lamel,⁷⁸ které jsou v některých případech ozdobně lemovány.

Z některých iluminací *Bellifortis* je zřejmé, že ochrana ramena nemusela přímo navazovat na zbytek plechové ochrany paže.⁷⁹ V *Bibli Václava IV.* se vyskytuje i několik samostatných nárameníků.⁸⁰ Někteří iluminátoři

⁷⁷ Variabilita tohoto ochranného prvku je velmi široká. Listy mají též podobu trojlístku, křídla mouchy atd.

⁷⁸ *Bible Václava IV.*, svazek I, fol. 67r. Scéna: Hospodin vede Mojžíše a lid nocí v podobě sloupu ohnivého. Viz obr. č. 21.

⁷⁹ Např. B, fol. 87v. Zachycena: Postava Venuše.

⁸⁰ *Bible Václava IV.*, svazek II, fol. 23r. Scéna: Zvědové kmene Danovců vcházejí do Míchova domu, kde hledají kněze. Viz obr. č. 18.

nezobrazují nárameníky v podobě kovových misek, ale jako anatomicky tvarované pláty.

Velkým otazníkem jsou nárameníky v podobě malých misek s jakýmsi lamelovým vějířem, který částečně kryje paži od ramene k lokti.⁸¹ Představit si konstrukci této formy ochrany je sice možné, ale zatím nebyl nalezen jediný exemplář podobné protekční pomůcky. Přesto je často zobrazovaná i na deskové malbě, a to nejen českého původu.⁸²

Podobným způsobem lze popsat plátové krytí nohou. Nejprve se studie bude zabývat plátovým obutím. Ochrana této části dolních končetin je tvořena několika anatomicky tvarovanými kovovými plátky, jejichž počet se v naprosté většině případů pohybuje mezi číslem čtyři a šest. Pata je uzavřena samostatným kovovým plátkem, který objímá nohu zezadu a spojuje se s lamelami, které kryjí nárt. Jindy je pata stále kryta kroužkovým pletivem. V oblasti nártu vede zřídka středem lamel hrana.

Kovové boty jsou vždy zakončeny špicí, která většinou není nikterak dlouhá, ale některé boty mají špice opravdu velkých rozměrů.⁸³ Jakkoliv se to zdá být nepraktické, svůj funkční význam měly. Pomáhaly ozbrojenci držet se pevně v sedle, jelikož dlouhá špice snižovala možnost, že noha vyklouzne ze třmenu. Literatura dále uvádí, že se tyto dlouhé špice daly jednoduše sejmut, a boty se tak staly vhodnější i pro pěší způsob boje.⁸⁴

Kromě této lamelové ochrany se objevuje zřídka i šupinové krytí nohou. Na boty bývaly připevněny ostruhy s kovovými kotoučky (nikoliv už s bodci).⁸⁵ Detaily uchycení ostruh nejsou zřejmé, ale celkem bohatý počet dochovaných exemplářů tento problém dostatečně vysvětluje.⁸⁶ Narozdíl od *Bellifortis* se ostruhy v ostatních mnou zkoumaných rukopisech na postavách jezdců příliš často nevyskytují a jedná se spíše o výjimky, nějakou výraznou zvláštností však nejsou. V *Bellifortis* se uplatňuje spíše kresebný

⁸¹ Tamtéž, svazek II, fol. 85r. Scéna: Ammonitští nepěkně s Davidovými posly jednají. Viz obr. č. 19. Domnívám se, že se jedná o záměrnou stylizaci. Nárameník může připomínat některé typy antické ochrany ramen. Právě desková malba jej často užívá v novozákonních scénách ve výstroji římských vojáků.

⁸² Např.: Das Leben Christi (Kölnish 1410/20), Gemäldegalerie, Berlin, Katalog Numer 1224.

⁸³ GR, fol. 49v. Zachycen: Jan Lucemburský. Viz obr. č. 10.

⁸⁴ KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A.: *Člověk*, s. 163.

⁸⁵ Např. *Bible Václava IV.*, svazek I, fol. 132v. Scéna: 4. kniha Mojžíšova – tažení kap. 3. Viz obr. č. 20.

⁸⁶ Na ostruhy jsou připevněny dva řemínky, jeden obejme nohu pod chodidlem před patou a druhý je utážen přes nárt. Někdy je ostruha připevněna přímo a neoddělitelně na kovovou ochranu paty jezdce, ale není jisté, zda i v námi zkoumaném období. KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 362.

styl, rukopisy Václava IV. jsou naopak malované. Zlaté ostruhy často zanikají na pozadí a postrádají jasné linie, které můžeme hledat v rukopise Konráda Kyesera.

Lýtka a holeně svíraly dva pláty tzv. nohavice, též plechovice. Tato ochrana byla konstrukcí podobná kůrkám, ale náročnost anatomického tvarování odpovídala složitějšímu svalovému systému nohou. Lýtkové svalstvo na plátech iluminátorů někdy jen mírně naznačili, ale často jsou tyto partie opravdu výrazně, až nepřirozeně anatomicky zpracovány.

Někteří bojovníci mají plátem krytou jen holeně, lýtka zůstává chráněno kroužkovou nohavicí. Na menším počtu iluminací přes holenní plát běží hrana, která v těchto případech pokračuje přes náhlenku až na nástehenku.

Konstrukčně si je velice podobná i ochrana kolene (náhlenka) a náloketnice. Příbuzný typ kloubu chránil umělecky a technicky podobný druh zbroje. Platnění se snažili určitým způsobem sladit zbrojní doplňky, a náloketnice s náhlenkami tak většinou tvoří jakýsi pár. Rovněž propojení náhlenky s ostatními pláty mohlo být přímé,⁸⁷ nebo formou pomocných spojovacích plátů.⁸⁸ Krycí listy se též tvarově shodují se svými protějšky chránícími vnitřní stranu lokte.⁸⁹

Zajímavou ochranou kolena je jakási miska, která navazuje na další pláty ozdobnými lemy. Bohužel bližší informace o konstrukci těchto náloketek nemůžeme získat. Není zřejmé, jestli to nemůže přeci jen být plátová náloketka potažená látkou, tj. jestli se pod vrstvou textilie neskrývá tvrzená kůže, nebo jen silná vrstva jakéhosi tlumicího materiálu. Zřídka jsou postavy vojáků vybaveny pouze kovovými náloketkami bez dalších plátových doplňků.⁹⁰

Stehna chrání dva kovové pláty. Jeden zpravidla kryje přední část stehna a jeho středem může probíhat již několikrát zmiňovaná hrana. Svrchní část tohoto plechu na malbách překrývá prošíváný kabátec, kroužková košile či jiná část oděvu.

K tomuto plátu se ze strany různými způsoby připevňoval další. Na iluminacích zpravidla objímá zadní část nohy a spojuje se s předním plechem na druhé straně.⁹¹ Od tohoto komplexního řešení ochrany se ale podle literatury brzy upustilo. Plné plátování zadní strany stehna rytíři překáželo při jízdě na koni, v tu chvíli bylo navíc zbytečné, a tak se tyto velké pláty začaly zmenšovat do podoby menších krycích desek chránících jen stranu

⁸⁷ BZ, II. svazek litoměřický, fol.3r. Scéna: Boj Alexandra Velikého s Dareiem. Viz obr. č. 16.

⁸⁸ Bible Václava IV., svazek I, fol. 178r. Scéna: Boj s Bašánci. Viz obr. č. 9.

⁸⁹ Elipsové, listové, trojlístkové, křídlové, ...

⁹⁰ Bible Václava IV., svazek II, fol. 37r. Scéna: Boj s Pelíštejci – ti vítězí.

⁹¹ BZ, II. svazek litoměřický, fol. 3r. Scéna: Boj Alexandra Velikého s Dareiem. Viz obr. č. 16.

nohy.⁹² Z iluminací však vyplývá, že si této změny iluminátoři přinejmenším nevšíмали nebo ji neměli potřebu zachytit. Snad k této změně došlo až později.

Některé postavy bojovníků si zesilují kroužkové nohavice pouze na přední straně stehén. Někdy jsou části plátové ochrany končetin (především tedy ochrana kloubů a v několika málo případech i kůrky) malovány zlatou barvou, jindy mívají barvu černou. Toto barevné odlišení může napovídat, že jednotlivé součásti zbroje mohly být zhotoveny z různého druhu kovu, popřípadě, že tyto části ochrany bývaly bohatě zdobené.

Jednotlivé součásti zbroje se spojovaly různými způsoby. Nejčastěji si na iluminacích lze povšimnout schematického znázornění pantů, méně často řemínků. Pláty mohly být dále propojeny soustavou volných nýtů nebo zespod nanýtovanými pruhy kůže.⁹³

Je zřejmé, že středověcí iluminátoři nemohli zachytit veškeré detaily zbrojí. V některých případech ale díky přílišné schematizaci malby došlo k tak výrazným změnám, že není možné z iluminací rekonstruovat zbroj.

Nejčastěji si autoři zjednodušovali malbu v oblasti kloubů, jako jsou lokty a kolena. Končetinu pokryli plechem naprosto celou a pouze doplnili miskou chránicí kloub. Vnitřní strana ohbí ale nemůže být chráněna takto tvarovanými plechy, jelikož by zamezovaly možnosti ohybu končetin. Jiní iluminátoři si však na tomto detailu dali záležet a vyobrazili i vrstvu kroužkové pleteniny, která tento prostor, jenž musel být nutně pohyblivý, chránila.

Jindy zobrazovali rukávce příliš dlouhé. Především na iluminacích, kde bojovníci zvedají paže vzhůru. Rukávce tak sice chrání celou horní polovinu paže, ale pokud by chtěl bojovník svést ruce podél těla, plechové rukávce by se mu zarývaly hluboko do podpaží nebo by mu překrývaly loket, jenž by byl v tom případě nepohyblivý.

3. Kombinování zbrojí

Zbroje se v této době skládají z různých částí ochranného materiálu, jež se kladou přes sebe podle možností a potřeb nositele. Různé kombinace odějí chránily majitele odlišným způsobem a s různými stupni obtížnosti mu dovolovaly se pohybovat. Každá vrstva zbroje chránila ozbrojence jinak a bylo jen na něm, jaký si zvolí kompromis mezi protekcí, pohyblivostí a zátěží.

⁹² KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A.: *Člověk*, s. 162.

⁹³ Tamtéž, s. 161.

Pro snazší orientaci obsahuje článek jednoduchá schémata systému kladení zbroje na základě poznatků ze studia iluminovaných rukopisů.⁹⁴

Aby byla zbroj funkční, musí být její první vrstvou prošívanice. Vycpávané bojové kabátce rozdělují na tři druhy.⁹⁵ Dále se na prošívanici kladly další typy ochrany, tak jak je zachycují přílohy (č. 22 a 23). Schémata jsou orientační a řetězec kombinování zbrojí může být přerušen na každé úrovni. Ochrana hrudníku se může lišit od zbytku těla a stejně tak odlišná může být například ochrana horních částí končetin od jejich zbytku.

Smysl kombinování zbrojí tkvěl v tom, aby se majitel v rámci svých možností a potřeb co nejlépe zabezpečil. Každý typ ochrany byl jinak finančně náročný, některý nešlo použít na všechny partie těla. Rozhodovala též váha a pohyblivost jednotlivých materiálů. Především však každý chránil nositele ochrany jiným způsobem. Protekce spočívala v rozložení energie a jejím ztlumení.

Jak bylo uvedeno, prošívanice tlumila nárazy a energie, která vstupovala do materiálu vycpávaného kabátce, byla větší než ta, která z jeho povrchu vycházela. Vrstvená prošívanice též tlumila rány (avšak ne tak dobře), ale zároveň mírně rozkládala energii do stran. Oba tyto typy ochrany však bylo možné proseknout a proti bodnutí příliš ochrany též nepřinášely.⁹⁶

⁹⁴ Viz obr. č. 22, 23.

⁹⁵ a) Ten, který se nachází pod zbrojí, zabraňuje otlakům a tlumí energii, která byla propuštěna přes další formy ochrany.

b) Druhý typ prošívanice, který se kladl přes ochrannou zbroj. Zesiloval protekci bojovníka, jeho povrch se mohl v některých případech napouštět smolou a prošívaní muselo být důkladné, aby se vrstva látky řádně stlačila. Tento typ prošívanice neseděl na těle a nemusela tomu být podřízena jeho vnitřní část. Zčásti tlumil nárazy a protnout jej bylo mnohem složitější než-li u prošívanice A.

c) Posledním typem je prošívanice, která se nosila na těle často jako jediná forma ochrany. Její vnitřní část se tak přizpůsobovala potřebám těla. Vnější část zase plnila funkci prošívanice B a vycpávání uprostřed mělo za úkol ztlumit energii dopadu zbraně, která se rozložila při nárazu do vnější vrstvy.

Literatura rozděluje kabátce pouze na dva druhy. Např.: KLUČINA, P: *Zbraně*, s. 183, 340. Je nepravděpodobné, že by chudší bojovníci nosili konstrukčně naprosto stejný typ vatovaného kabátce, ovšem bez kroužkové košile, kterou nosí zámožnější z nich. Klučina ve své práci sice upozorňuje na dvojí odlišné terminologické dělení, ale pro svrchní a spodní typ prošívané ochrany nakonec ve větu užívaných termínů zopakuje několik shodných názvů, jako například *aketon*.

⁹⁶ Příklad testu kroužkové zbroje a prošívanice: EDELSON, Michael: *Riveted Maille and Padded Jack Tests (very photo intensive)*. In: myarmoury.com. [citováno 19. 4. 2010] <http://www.myarmoury.com/talk/viewtopic.php?t=11131>. Výsledky hovoří především o velmi dobré ochranné schopnosti tohoto typu zbroje proti šípům. Hrot prorazí jen pár vrstev látky, není schopen roztáhnout strukturu dalších vrstev a padne tak bez účinku k zemi. Používání vrstvených prošívanic přes zbroj tak získá na novém rozměru. Ty by takto zabráňovaly poškozování

Kroužková košile rozkládala sílu dopadu jen o něco lépe než prošíváníce B, značná část energie totiž díky velké pružnosti pokračovala ve své původní trajektorii, ale v podstatě nebylo možné drátěnou síť plně protnout. Prudká rána však mohla způsobit zpřerázení kostí nebo rozdrčení kloubů. Právě v oblastech kolena, lokte či ramena bylo nebezpečí zranění největší, je to jeden z důvodů, proč se poprvé objevovaly zesilovací části právě při těchto slabinách.⁹⁷ V případě bodnutí o mnoho lépe nechránila.⁹⁸

Plátovou zbroj za běžných okolností vlastně nelze prorazit.⁹⁹ Největší slabinou tak pro rytíře byla místa, kde jej plátová zbroj nemohla krýt, jelikož postrádala pružnost kroužkových pletenin, jež tento prostor vyplňovaly. Proti sekům však chránila zbroj velice důkladně a rozkládala energii v podstatě do celé plochy plátu, do něhož byl úder veden.

Ochrana typu plátového kabátce byla jakýmsi modem vivendi. Energie se rozložila též do plochy celého kovového plátku, ale ten byl mnohem menší a velká část síly tak pokračovala dále. Nechránil tedy tak dobře jako plátová zbroj, ale o poznání lépe než ostatní druhy ochrany. Postrádal však flexibilitu kroužkové zbroje a nemohl chránit bojovníka například v podpaží. Problémem též byly oblasti, kde se plechové destičky stýkaly, tam mohlo dojít velmi snadno k penetraci. Příbuzná zbroj šupinová obstojně chránila proti sekům, jelikož rozkládala část energie i na další destičky pod zasaženým plát-

kroužkových košil, které proti šípů neobstojí, a zároveň by proti tomuto ohrožení chránily majitele (je ovšem nutno připomenout, že autor článku nepoužíval křídélkové šipy, které by látku řezaly, kuželovitý hrot šípů ji roztahuje a v případě 30 vrstev látky tak neuspěl). Proti chladným zbraním však tak výtečně neobstojí.

⁹⁷ KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 193, 194.

⁹⁸ EDELSON, M.: *Riveted Maille and Padded Jack Tests (very photo intensive)*. In: myarmoury.com. [citováno 19. 4. 2010] <http://www.myarmoury.com/talk/viewtopic.php?t=11131>. Pleteninu údajně neprotnou ani tak masivní zbraně, jako jsou halapartny. Zpřetrhají sice tři až více vazeb na košili, ale pod ochranu plně neprostoupí. Zkouška mečem potvrdila kvality kroužkové zbroje, která nebyla vážně poškozena vůbec. Šíp prorazil drátěnou zbroj vcelku jednoduše. Stejně tak tento druh ochrany neobstál před bodáním mečem ani halapartnou. Zajímavé je však to, že šíp přetrhává kroužky v nýtu, kdežto meč i halapartna dokáží roztrhnout kroužek v místě, kde se střetne čepel s hmotou kroužku. Je nutné uvést, že i když konkrétně v případě halapartny nedošlo k plnému protnutí sítě, efekt dopadu této zbraně musel být podle autora testů zdrcující.

⁹⁹ Dokonce ani kopí jezce nebylo s to prorazit plátovou zbroj tak, aby ohrozilo majitele. Šíp údajně tuto zbroj dokázal prorazit jen na velmi malou vzdálenost. To ovšem neznamená, že by byl ozbrojenec jinak nezranitelný. I když není zbroj proražena, úder může být tak silný, že dokáže zasaženému bojovníkovi způsobit rozsáhlá vnitřní zranění bez nutné penetrace. Viz televizní pořad *Weapons that made Britain: Armour*. In: Lion Television pro Chanel 4 Television. [citováno 19. 4. 2010] <http://www.youtube.com/watch?v=MbGFb1Pu-YA&playnext=1&list=PL68BEB5F0CBAFEC3B>.

kem. Překládáním a vrstvením těchto typů ochrany mohl bojovník docílit velmi dobrého kompromisu mezi pohybem a ochranou.

Lze namítnout, že v schématech chybí ochrana pomocí tvrzené kůže. Ač může být vyvařená kůže podceňovaná, její ochranná funkce je opravdu výtečná. Měkká a tvárná kůže po vyvaření ztverdne tak, že se přinejmenším podobá dřevěné desce. Při vaření musí být pevně fixovaná, jelikož má tendenci se smršťovat, a to především na vnější hladké straně. Pláty tvrzené kůže často mohly nahrazovat mnohem nákladnější kovové plátové doplňky zbroje.¹⁰⁰ Bohužel z iluminací někdy nelze rozpoznat, co je kovem a co by již mohla být tvrzená kůže. Jelikož však vyvařená kůže může svým způsobem z části nahrazovat plátovou zbroj, ve schématech není od této ochrany odlišena.

Je zřejmé, že někteří vojáci kombinovali obyčejné oděvní prvky s vojenskou výstrojí. Nemálo bojovníků má chráněnou jen horní polovinu těla, kdežto dolní končetiny mají oděné v běžné nohavice a obuté v koženou obuv.¹⁰¹ Dále je zjevné, že i civilní móda vstupovala do vojenského odívání, a naopak. Například civilní, na hrudi vycpávaný kabátce, se vyvinul z již zmiňovaných prošívanic.¹⁰² Některé kabátce ozbrojených mužů jsou natolik podobné civilnímu oděvu, že je prakticky nelze jednoznačně rozlišit.

Vrstvy zbroje ve většině případů nelze spatřit všechny. Jedna překrývá druhou, nebo je přes zbroj nošen takzvaný varkoč.¹⁰³

¹⁰⁰ Tvrzená kůže sice nemá tak dobré vlastnosti jako kovový plát, srovnatelná je však s dřevěnou deskou stejných rozměrů. Proti bodnutí zpřímá příliš neobstojí, ovšem pokud je deska mírně natočena, hrot pouze odštípne kus povrchu desky (nesjede však po povrchu, jak by se dalo předpokládat). Proti sekání obstojí velmi dobře a v případě natočení povrchu se čepel po kůži sveze. Při silnějších úderech má tendenci se štípat. Tupý úder desku láme na jednotlivé střepy.

¹⁰¹ Např.: *Bible Václava IV.*, svazek I, fol. 40v. Scéna: Číšník a pekař jsou faraónem uvězněni v Josefově cele. Viz obr. č. 1.

¹⁰² KYBALOVÁ, L.: *Dějiny*, s. 82, 83.

¹⁰³ Jednalo se vlastně o vrstvu látky různého stříhu a provedení nošenou přes zbroj. Ve zkoumaném období jeho používání již není tak časté. Jednu z jeho důležitých funkcí (prezentaci majitele) mohly totiž převzít barvené kabátce, ochrany typu plátovaných vest nebo dokonce nákladně zdobené součásti plátového odění (KLUČINA, P.: *Zbraně*, s. 335. K dalším funkcím varkoče: KYBALOVÁ, L.: *Dějiny*, s. 84n.; DUBEC, Ivan: *Válečné a turnajské erbovní odění v 1. polovině 14. století*. In: HŘIBOVÁ, Martina (ed.): *Sborník semináře historie odívání I*. Zlín 2009, s. 81–104). To byl nyní nový vhodný prostor pro zdobení. Dříve nošená ochrana, kroužková košile, tímto způsobem kráslena být nemohla, proto se zakrývala reprezentativně vyhlížejícím varkočem. Stejně jako je na přelomu století málo vojáků oděných v kroužkových košilích, tak se jich v pramenech objevuje méně ve varkoči.

4. Obraz doby a zbroj

Je zřejmé, že tvář výstroje bojovníka doby Václava IV. nebyla ani zdaleka fádní a jednotná. V tuto dynamickou dobu se na bojištích mísí přenádherne kovové zbroje šlechty s o poznání hůře vystrojenou většinou vojska. Ovšem velice často se lze setkat s již celkem kvalitně vystrojenou pěchotou. Žádná velká válka, která by vyžadovala zapojení selského lidu, se v českých zemích dlouho nevedla a drobnější ozbrojené střety tak mohla vést například nižší šlechta nebo města. S měšťany však vstupuje do boje i žoldnéřský prvek armády.¹⁰⁴ V každém případě se jedná o sociální složky, které si již mohly dovolit kvalitnější výzbroj.¹⁰⁵ Je to ale důvod, proč se nuzně vystrojení vojáci v iluminovaných rukopisech příliš nevyskytují?

Postavení ve společnosti, tedy de facto finanční možnosti majitele, se promítly na celkovém vzhledu výzbroje. Zámožný válečník se nemusel lišit jen typem svého odění, ale i použitými látkami a zdobícími technikami. Někteří rytíři mají části svých zbrojí zlacený, zřídka lze pozorovat i vzor či lemování na bojových kabátcích.¹⁰⁶ Jiné postavy se stejným typem odění však zdobení postrádají. To, že se vyšívané vzory v rukopisech téměř neobjevují, však souvisí s charakterem knižní malby. Ta si narozdíl od jiných druhů umění nemůže dovolit drobné zdobení jednotlivých oděvů už jen kvůli tomu, že se jich většinou v rukopisech objevuje větší množství. Jiné prameny, jako desková malba, náhrobky, dochované materiály a podobně, budou z tohoto hlediska pravděpodobně mnohem sdílnější. Proto není možné blíže hodnotit pestrost látek, ze kterých byly součásti zbrojí zobrazených v iluminovaných rukopisech zhotoveny.

Někteří vojáci si nechraní nohy, ovšem helmici má naprostá většina bojujících, a to i ti jinak spoře vybavení. Důvodem kladení výstroje od shora dolů (hlava, tělo, ruce) byla ochrana důležitých životních orgánů a snaha o zachování své produktivity (v případě ochrany paží).¹⁰⁷ Domněnka, že pěchota

¹⁰⁴ KLUČINA, P.: *Žoldnéři – nový prvek v organizaci feudálních vojsk ve 12.–14. století*. Historie a vojenství, 39, 1990, č. 1, s. 135–144.

¹⁰⁵ Nákladností jednotlivých částí zbroje se pro naše prostředí zatím nikdo podrobně nezabýval. Určitým vodítkem pro objasnění problematiky může být krátká tabulka Cen ve středověku Romana Vaverky [citováno: 19. 4. 2010] <http://myschwerk.webzdarma.cz/>.

¹⁰⁶ *Bible Václava IV.*, svazek I, fol. 67r. Scéna: Hospodin vede Mojžíše a lid nocí v podobě sloupu ohnivého. Viz obr. č. 21.

¹⁰⁷ THORDEMAN, B.: *Armour*, s. 174. Autor popisuje typy a četnost zranění padlých u Wisby a je zřejmé, že právě končetiny byly častým terčem útoku. Ovšem musíme si uvědomit, že ochrana hlavy a trupu v té době již byla natolik kvalitní, že k úplné penetraci ochranných vrstev nemohlo dojít – zásahy do těchto partií tedy nutně ve studiích chybí.

měla nekryté nohy z toho důvodu, aby byla mobilnější, se zdá být lichá.¹⁰⁸ Plíce svírané vahou kroužkové košile zkrátka kohokoliv učiní nemobilním mnohem dříve než kovové nástehenky a nákolenky.¹⁰⁹ Stejně tak boj v plechových nohách neunavuje tak, jako boj v plátové ochraně horních končetin. Důvod kvalitnější ochrany horních partií těla byl mnohem prostší než mobilita vojsk, totiž holý život.

Z rukopisů je zřejmé (s výjimkou *Bellifortis*, která jen stěží odráží skutečnou povahu bojového odění v českých zemích na samém počátku 15. století), že používání hrudních plátových doplňků u nás bylo v této době stále něčím ne zcela obvyklým. Jako zesilovací prvek kroužkového brnění sloužily spíše zbroje typu plátovaného kabátce a svrchní prošívanice.

Podle literatury a některých zahraničních rukopisů však bylo užívání plátové zbroje v jiných částech Evropy mnohem obvyklejší. Například výbava bojovníků v rukopise *Histoire de France*¹¹⁰ skutečně odpovídá obrněným mužům zachyceným v *Bellifortis* spíše než příkladům z českého prostředí. Jednotliví válečníci jsou zakuti od hlavy až k patě do železa. Jejich kyrysy nepostrádají plátové „taškové“ šorce, které se v ryze českých rukopisech neobjevují vůbec. Těžkooděnci se téměř vůbec nekryjí štíty. Meče si přidržují levou rukou za čepel, aby se tak lépe dostali pod ochrannou zbroj nepřátel. Jiné zachycené zbraně jsou taktéž typické pro bojovníka zápolícího s velice slušně vystrojeným protivníkem. Těmi jsou bojová kladiva, krátká masivní kopí a palice.

Ochranné pomůcky některých bojovníků z rukopisů doby vlády Václava IV. jsou však velice kvalitní. Jak mohl být takto obrněný rytíř vlastně zraněn? Jakým způsobem zareagovaly zbraně na kvalitativní proměnu zbrojí? Těmto problémům se již článek z důvodu svého rozsahu nemůže věnovat.

¹⁰⁸ KLUČINA P. – ROMAŇÁK. A. – MARSINA R.: *Vojenské dějiny*, s. 130.

¹⁰⁹ Proti tomuto úsudku existuje studie vznikající na University of Leeds, viz *Heavy metals hardens battle*. In: Science and technology news University of Leeds [citováno: 22. 10. 2011] http://www.leeds.ac.uk/news/article/2259/heavy_metal_hardens_battle.

¹¹⁰ Knihovna zámku Kynžvart, Kynžvart, sign. 23-A-12/I (15386) Hs. Kynžvart 85 (*Histoire de France*). Rukopis je uváděn jako příklad kodexu, který je shodou okolností uložen v našem prostředí. Srovnání si ovšem zaslouží i další soudobé rukopisy západ-, ale i východoevropské. Vzhledem k dnešním možnostem jsou velice snadno dostupné na serverech zabývajících se zpřístupňováním historických dokumentů a umění. Například Manuscriptorium ([citováno: 25. 10. 2011] <http://www.manuscriptorium.com>), Institut pro výzkum reálií ([citováno: 25. 10. 2011] <http://www.imareal.oew.ac.at/>), Francouzská národní knihovna ([citováno: 25. 10. 2011] <http://www.bnf.fr>) atd.

5. Závěr

Konec 14. století a začátek století následujícího je u nás dobou přejímání podnětů a inovací, nikoliv vlastní invence v tomto sektoru vojenského řemesla. Stagnaci vývoje vojenství v porovnání se západní Evropou můžeme vidět v relativně klidném období předcházejícím husitské revoluci. V průběhu války zpravidla dochází k výrazně rychlejšímu vývoji vojenské kultury, a to od vybavení po strategii. Válka se našemu prostředí již delší dobu vyhýbala a podoba vojska v našem prostředí nereagovala na vývoj v Evropě, která již byla seznámena s výhrami pěších ozbrojenců nad středověkým jezdectvem.¹¹¹ V našich podmínkách se změna na vojenských vahách měla projevit až krátce po smrti Václava IV., ale je zřejmé, že mnoho bojovníků z našeho prostředí sbíralo cenné zkušenosti po celé Evropě, aby je pak zúročilo během husitských válek.

Zbraně se vyvíjely o poznání pomaleji než zbroj. Zatímco část zbraní svůj vzhled příliš nezměnila, zbroj šlechtice se na počátku 14. a počátku 15. století lišila diametrálně. Do oblasti ochrany vstupovala také v mnohem větší míře dobová móda, která se zbráním poněkud vyhnula.

Rukopisná malba je sice nejbohatším z dostupných materiálů, ovšem zároveň je jedním z nejméně spolehlivých. Přesto může historika dovést k závěrům, které lze jen těžko dohledat v pramenech sice přesnějších, ale o to skromnějších. Jednou z možností poznání je již několikrát zmiňovaný vztah k evropskému okolí, který se zvláště odráží v unikátním kodexu Konráda Kyesera, *Bellifortis*. Dále může pomoci odhalit alespoň přibližně četnost užívání některých doplňků zbroje, jako například konstrukčně jedinečných rukavic, klepsyder, které v tomto období, jak se zdá, naprosto převažovaly nad ostatními typy ochrany ruky atd.

Práce v žádném případě neměla v záměru pojmut veškeré iluminace daného kulturního prostředí a etapy, poukázala ovšem na možný způsob přístupu k rukopisné malbě a k výtvarnému umění. Podobným směrem by se měly ubírat i další studie, přičemž je zřejmé, že bez komparace jednotlivých druhů pramenů (především hmotných) se stává komplexní uchopení problému nemožné.

¹¹¹ Ze soudobých střetů je to například bitva u Azincourtu (25. října 1415).

RESUMÉ

HOMO BELLICUS. OCHRANA BOJOVNÍKA V ILUMINOVANÝCH RUKOPISECH DOBY VLÁDY VÁCLAVA IV.

Předkládaná práce *Homo bellicus. Ochrana bojovníka v iluminovaných rukopisech doby vlády Václava IV.* se opírá o rukopisnou malbu vznikající v okruhu dvora Václava IV. a další domácí výzdobou hodnotné iluminované rukopisy církevní a dvorské provenience.

V úvodu jsou specifikovány důvody zaměření práce na zvolené časové období i typ pramene. Vyrovnávám se s problematikou studia iluminovaných rukopisů a formuluji základní hypotézu své práce, totiž předpoklad mírného zaostávání domácí vojenské kultury oproti západní Evropě, kterou v práci dále ověřuji.

Dále je článek strukturován do částí vyjadřujících se ke konstrukčně diferenciovaným typům ochranného odění, jako je zbroj prošívaná, kroužková, plátová apod. Jednotlivé části kromě stručného popisu funkčnosti zobrazovaných částí výstroje nabízejí popis důležitých variant zobrazovaného ochranného odění a vyjadřují se také stručně k jejich četnosti. Nejdříve je charakterizována výstroj zobrazovaná v *Bibli Václava IV.* a následně i v jiných rukopisech.

Ve zbývajících kapitolách je pojednáno o způsobech kombinování jednotlivých typů ochrany tak, jak jsou zobrazovány v rukopisech, a o smyslu kladení různých druhů ochrany přes sebe. Závěrem se příspěvek stručně vyjadřuje k možnosti využití rukopisné malby jakožto pramene pro studium militarií zvoleného období a pokouší se odpovědět na otázku aktuálnosti dobových trendů vojenského odívání ve srovnání se zahraničím.

Článek je doprovázen obrazovými přílohami, které mohou také sloužit jako srovnávací materiál pro ostatní typy pramenů.

SUMMARY

HOMO BELLICUS. PROTECTION OF THE WARRIOR IN THE ILLUMINATED MANUSCRIPTS OF THE ERA OF WENCESLAS IV

This work concentrates on a manuscript painted originally at the court of Wenceslas IV and another valuable illuminated manuscripts of clerical and court provenience.

Reasons for the work's aim at the chosen period of time and a type of a source are specified in the work's preamble. I deal with the matters of studying of the illuminated manuscripts and I formulate the basic hypothesis of my work. The hypothesis is an assumption of a slight lag in development of the military culture of gentility in comparison with western Europe, which I verify further in my work.

My work is divided into chapters which are focused on constructionally differentiated types of protective equipment such as quilted, chain or plate armor. Individual chapters offer, apart from a brief description of functionality of depicted armor parts, a description of individual variations of depicted protective clothes. The frequency of their usage is also mentioned briefly. The equipment depicted in the Wenceslas' IV Bible is characterized first, followed by similar or different types of protection, described in another manuscripts.

In the rest of my work I discuss the ways of combining of different types of protection as they are depicted in the manuscripts and the reasons for an overlay of various kinds of protection. In the work's conclusion I briefly refer to the possibility of usage of manuscript paintings as a valid source for studying the militaries of the chosen period of time. I answer the question about the topicality of period trends in military clothing in comparison with the foreign countries.

Bc. Antonín Kadlec
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem
České mládeže 8
400 96 Ústí nad Labem

Přílohy

Názvy scén jednotlivých obrázků jsou uvedeny v poznámkovém aparátu článku.

Obr. 1:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 40v.

Obr. 2:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 178r.

Obr. 3:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 226r.

Obr. 4:

SOA v Litoměřicích, BIF 3,1, BIF 3,2
– *Bible litoměřicko-třeboňská*, zvaná
též *Zmrzlíkova*, II. svazek litoměřický,
fol. 3r.

Obr. 5:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 167r.

Obr. 6:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 176r.

Obr. 7:

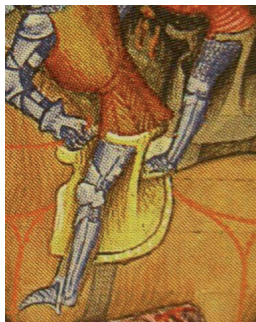
Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 237v.

Obr. 8:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 189r.

Obr. 9:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible
Václava IV.*), svazek I, fol. 178r.

Obr. 10:

SOKA Jihlava, Archiv města Jihlava,
oddělení Úřední knihy a rukopisy
1359–1850 (1894), inv. č. 17 –
Gelnhausenův rukopis, fol. 49v.

Obr. 11:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible
Václava IV.*), svazek II, fol. 55r.

Obr. 12:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible
Václava IV.*), svazek III, fol. 105v.

Obr. 13:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek II, fol. 85v.

Obr. 14:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek II, fol. 40v.

Obr. 15:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek I, fol. 226r.

Obr. 16:

SOA v Litoměřicích, BIF 3,1, BIF 3,2 –
Bible litoměřicko-třeboňská, zvaná též
Zmrzlíkova, II. svazek litoměřický,
fol. 3r.

Obr. 17:

Vědecká knihovna v Olomouci, sign.
M III 1/I, M III 1/II (*Bible olomoucká*),
I. svazek, fol. 102r.

Obr. 18:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible
Václava IV.*), svazek II, fol. 23r.

Obr. 19:

Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 (*Bible*
Václava IV.), svazek II, fol. 85r.

Obr. 20:

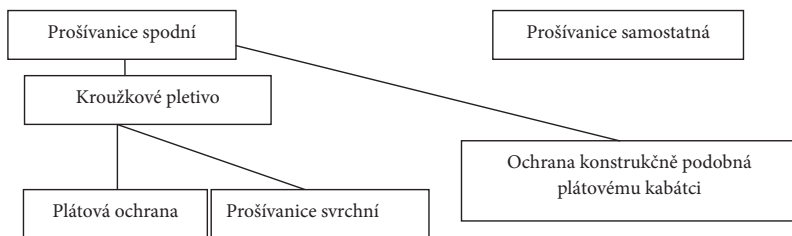
Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764 , svazek I,
fol. 132v.

Obr. 21:

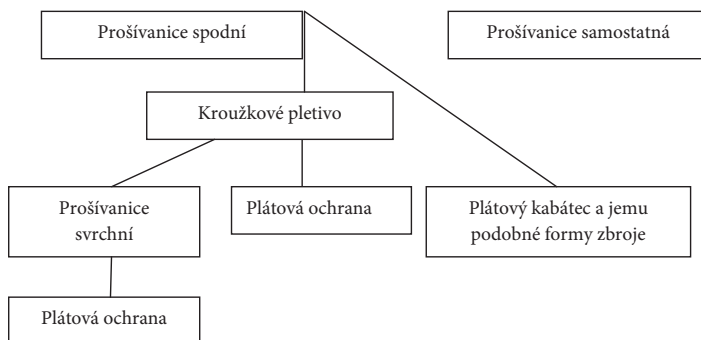
Österreichische Nationalbibliothek
Wien, Codex 2759–2764, svazek I,
fol. 67r.

Obr. 22:

Systém kladení zbroje na končetiny
(autor: Antonín Kadlec)

Obr. 23:

Systém kladení zbroje na trup
(autor: Antonín Kadlec)